

BeeHive

השיח ברשתות החברתיות במזה"ת

עורכים: ד"ר הראל חורב, סמדר שאול

כרך 4, גיליון 5, מאי 2016

תוכן העניינים

- 2 מצרים - סאטירה תחת דיכוי: מאסרם של "ילדי רחוב" בראי השיח הרשתית
- 3 "סעודיה 2030" – חזון אחד, דעות רבות
- 6 "אני נוהג בין הקווים": תרומת המדיה החברתית לשיפור תרבות הנהיגה באיראן

דבר העורכים

הדסק לחקר רשתות חברתיות על שם דורון הלפרן שמח להגיש לכם את גיליון מאי של **ביהייב**. בגיליון זה נבחן את הפער בין השימוש הגובר של צעירי מצרים ברשתות החברתיות כאמצעי להשתלחות במשטר ולתביעה של חופש ביטוי, מול חששו של הממסד מאמצעי זה והשימוש באמצעי אכיפה מסורתיים כדרך להגבלת השימוש בו; נסקור את הדעות החלוקות בשיח הרשתי סביב חזון סעודיה 2030 העומד בניגוד לתמיכה הגורפת המוצגת בתקשורת הממוסדת, והפעולות שנוקט המשטר הסעודי כדרך לגייס את תמיכת ההמון; ונציג את הקמפיין הרשתי שהובילו מספר צעירים באיראן להגברת המודעות לבטיחות בדרכים והתמיכה הציבורית והממסדית הגבוהה לה זכה הקמפיין, במרחב הווירטואלי וברחובות.

קריאה מהנה!

מצרים - סאטירה תחת דיכוי: מאסרם של "ילדי רחוב" בראי השיח הרשתי

ד"ר מיכאל ברק

ב-10 במאי פסק בית הדין המצרי על מאסרם של ארבעה מחברי קבוצת תאטרון הרחוב הסאטירית "ילדי רחוב" (אטפאל שוארע) למשך 15 יום. הצעירים הואשמו בשימוש ברשתות החברתיות, ובמיוחד באתר שיתוף הסרטונים יוטיוב¹, לצורך "הפצת רעיונות המסיתים לביצוע פעולות טרור ולהשתתפות באירועים המוניים במטרה לפגוע בביטחון המשטר, ואשר קוראים להקמת קבוצה שתפעל נגד עקרונותיה הבסיסיים של המדינה, תסית נגד השלטונות ותשתף פעולה עם אחרים בהפצת ידיעות והודעות שקריות בכוונה תחילה נגד מערכת השלטון". מאסרם של חברי הקבוצה הצית מחאה רבתי ברשתות החברתיות שהתאפיינה בתביעה לשחרורם, ובביקורת נוקבת כלפי מדיניות סתימת הפיות של המשטר. מקרה זה ממחיש שוב את הפער הקיים בין הצורך של הציבור המצרי לחופש ביטוי אל מול המשטר המתקשה להתמודד מול תביעה מסוג זה, ופועל באמצעי אכיפה ושיטור מיושנים כדרך להשתיקו.

קבוצת "ילדי רחוב" באחד מסרטוני ה"סלפי" שלה

קבוצת "ילדי הרחוב" פועלת ברשתות החברתיות מראשית 2016 ומורכבת משישה חברים בני 19 עד 25. מטרתם המוצהרת היא לתת ביטוי לרחשי לבם של האזרחים הקטנים בסוגיות פוליטיות וחברתיות. פעילותם התאפיינה, עד כה, בהבעת ביקורת סרקסטית כלפי מדיניות המשטר, ונעשתה באמצעות צילומי סרטונים סאטיריים בכיכובם של חברי הקבוצה בשיטת "סלפי". באחד הסרטונים, לדוגמה, שרו הצעירים "מדוע אל-סיסי האנשים שונאים אותך?".² סרטונים אלה הועלו לרשתות החברתיות, ובמיוחד לפייסבוק וליוטיוב, וחלקם אף זכה לצפייה

של יותר ממיליון גולשים. בעמוד הפייסבוק של הקבוצה, שזכה ל-300,000 עוקבים, נכתב כי חברה הינם: "בחורים העובדים בתאטרון. החלטנו לצלם קטעי ווידאו ברחוב מלווים ברעיונות משוגעים... תוכל לפגוש אותנו בכל מקום... גם אם היום שלך גדוש או חנוק... הרחוב מלא בצחוק".³ האתר נסגר עם מעצרים של חברי הקבוצה ונפתח מחדש כעבור מספר ימים.

בעקבות המעצר פתחו פעילים צעירים ואנשי תקשורת מצרים בקמפיין מחאה ברשתות החברתיות, שתבע את שחרור הצעירים, ביטול כתבי האישום נגדם וקריאה למשטר לאפשר לציבור חופש ביטוי. הביקורת הופצה בעיקרה תחת התיוגים "#החירות לילדי הרחוב"⁴ ו"#החירות לצחוק"⁵, וכן בדף שנפתח בפייסבוק תחת השם "שחררו את הצחוק".⁶ עמר חמזאוי, מרצה באוניברסיטת קהיר, צייץ בטוויטר: "ילדי הרחוב הפכו קורבן לדיכוי בשל שירים. חירותך נשללת בזמן ששירך מתנגנים. ברפובליקת הפחד, האזרח איננו אלא מקור לדאגה שיש להשתיקו".⁷ גולשים מצרים רבים במצרים עצמה, כמו גם במדינות נוספות העלו לרשתות תמונות וסרטוני "סלפי" לאות סולידאריות עם החברים העצורים ולצדן הערה לעגנית "אל-סיסי, האם המצלמה של מכשיר הפלאפון מפחידה אותך?".⁸ הסטיריקן הנודע באסם יוסף, שהעלה שני סרטוני "סלפי" בנושא, האשים את אל-סיסי בדיכוי האוכלוסייה הצעירה מתוך חשש לאבד את שלטונו.⁹

זאת ועוד, צעירים מצרים פרסמו עצומה מקוונת עליה חתמו מספר רב של משכילים ופעילים, לרבות שר התרבות לשעבר, עמאד אבו ע'אזי, וראש ועדת זכויות האדם בפרלמנט המצרי, מוחמד אנוור אל-סאדאת (קרוב משפחתו של נשיא מצרים לשעבר). בעצומה נכתב כי כל החתומים מבקשים להביע את מחאתם על דיכוי חופש הביטוי המתבטא ברדיפות ובמעצרים חוזרים של יוצרים, סופרים וליברלים בעילה של סכנה ביטחונית וכי סתימת הפיות מגיעה עד כדי הטלת איסור על התבטאות בדרך הסאטירה".¹⁰

התמונה הועלתה לטוויטר תחת
הקמפיין "אני רוצה לנשום"

מתנגדים למשטרו של אל-סיסי המזוהים עם האחים המוסלמים נצלו את המחאה לטובת התנגחות במשטר המצרי ובעומד בראשו והעלו גם הם לרשתות החברתיות תשדירים בנושא. באחד התשדירים, ששודר בערוץ הלוויין "אל-שרק" – המשדר מאיסטנבול ומזוהה עם מבקריו של אל-סיסי – הדגיש הקריין כי לאל-סיסי אין זכות להשתיק את קולם של הצעירים.¹¹ אין זו הפעם הראשונה בה מאמצים האחים המוסלמים סוגיות פוליטיות וחברתיות הנמצאות על סדר היום, מתוך מטרה לגרוף רווחים פוליטיים ולעורר מודעות לנושאים שבכוונת התנועה לקדם, כדוגמת קמפיין המחאה נגד תנאי האחזקה הירודים של אסירים בבתי-הכלא במצרים.¹² קמפיין זה, המופץ בחמש שפות,

נועד להפעיל לחץ על מועצת זכויות האדם של האו"ם להתערב לטובת האסירים תחת התייגים "#אסיר נחנק" ו"#אני רוצה לנשום". לדברי הפעילים, בתאי המאסר שורר חום עז ובלתי אנושי הגורם למחלות

ולמוות של אסירים. לאות סולידאריות עם האסירים, העלו פעילים לרשתות החברתיות תמונות בהם ראשיהם עטופים בשקיות ניילון, כדרך להמחיש את אי יכולתם של האסירים לנשום (ראו תמונה).¹³

פרשיית מעצרים של חברי קבוצת תאטרון הרחוב הסאטירית מלמדת על חששו של המשטר המצרי מפני השפעתן של הרשתות החברתיות בעיצוב דעת הקהל, בדגש על הצעירים שבה. זאת בשעה שצעירי מצרים עושים שימוש נרחב באמצעי זה מתוך מטרה להשתלח במשטר ולהביע את תסכולם מהעדר זכויות וחופש ביטוי. המשטר, אשר טרם השכיל לפתח כלים מתאימים להתמודדות מול הסתה או מחאה ברשתות, פועל באמצעים מסורתיים להשתקת השיח הרשתי, כדוגמת מעצרים. על כל פנים, ברי כי הן המשטר והן האוכלוסייה במצרים מייחסים חשיבות ניכרת לרשתות החברתיות.

"סעודיה 2030" – חזון אחד, דעות רבות

ד"ר נחום שילה

ב-25 באפריל 2016 הכריז יורשו של יורש העצר הסעודי, הנסיך מוחמד בן סלמאן בן עבד אל-עזיז, על מיזם שאפתני בשם "חזון סעודיה 2030" (ראיית אל-סעודיה 2030) הכולל צעדים לשינוי המבנה החברתי-כלכלי בממלכה. יישומו עשוי להוביל לסיום מדיניות הסובסידיה הנרחבת שהחל בסעודיה עם עלותו של הנסיך פיצל בן עבד אל-עזיז לכס המלוכה ב-1964 ואשר במהלכו עשה המשטר שימוש בתמלוגי הנפט האדירים שזרמו לממלכה על-מנת לספק את כלל צרכי הציבור בתחומי החינוך, הבריאות, הרווחה ושירותי הדת. עם פרסום היוזמה החל שיח נרחב ברשתות החברתיות בסעודיה.¹⁴ בניגוד לכלי התקשורת הממסדיים שפעלו להצגת תמימות דעים בממלכה, עולה מתוך השיח הרשתי כי הדעות בקרב החברה

הסעודית חלוקת ביחס למיזם. המשטר, אשר מודע לכוחן של הרשתות בעיצוב השיח בממלכה, מנסה למתן את הביקורת כלפי המיזם על ידי יצירת שקיפות בנושא והנגשת המידע לציבור, מתוך מטרה לגייס את תמיכתו.

"חזון סעודיה 2030" הנו מיזם שחלק מתכניו כבר שימשו כנושא לדיון בחוגי השלטון והחברה, אולם התגבש לכדי מיזם כולל דווקא בעת הזו, לאור ירידת מחירי הנפט והופעתם של אתגרים כלכליים וגאו-אסטרטגיים בסעודיה ובאזור. תכנית זו דנה באריכות ביחסי מדינה-חברה בממלכה, והיא כוללת צעדים לשחרורה של סעודיה מהתלות בנפט ופיתוח ענפי כלכלה חלופיים כדוגמת תיירות ותעשייה, לצד הפרטה מאסיבית, הגברת התחרותיות במשק והענקת שוויון הזדמנויות. לראייה, אחת ממטרות התכנית המוצהרות היא להרחיב משמעותית את חלקן של הנשים בכוח העבודה הסעודי.¹⁵ כפועל יוצא ממהלכים אלה, צפויה לגבור מעורבותה של החברה האזרחית בתהליכי קבלת ההחלטות בממלכה, תוך הפחתת המונופול ממנו נהנו עד כה משפחת המלוכה והאליטות הסובבות אותה. אם כן, מדובר במהפכה משמעותית עבור החברה הסעודית.

השיח ברשתות הסעודיות מציג עמדה אמביוולנטית של הציבור ביחס למיזם. לצד תשבחות רבות להם זוכה המיזם ופטרונו, הנסיך מוחמד בן סלמאן, פורסמו תגובות לא מעטות, בעיקר של צעירים, שהביעו חשש וספקות מכמה היבטים שלו. בכלל זה, עולה חשש לפיו יישום התכנית יהפוך את סעודיה למדינה המקיימת כלכלת שוק שתבטיח בטחון כלכלי רק עבור אלה אשר יצליחו בהשקעותיהם. כך למשל כתב גולש צעיר בחשבון הטוויטר: "השינוי היחיד שיהיה זה שסעודיה תיהפך למדינה נעדרת צדק ואחריות ולמדינה שבה אין צדק בחלוקת המשאבים."¹⁶ בקרב הגולשות, היו מי שטענו כי המיזם אינו צפוי לשפר את מעמד הנשים בממלכה. סטודנטית סעודית צעירה צייצה בטוויטר: "מדינה שלא הצליחה לקבל החלטה בדבר היתר נהיגה לנשים מפרסמת חזון כלכלי. אם לא הצליחה לעשות דבר-מה פשוט, כיצד יעלה בידה לעסוק בכלכלה?"¹⁷

מעניינת במיוחד היא תגובת אנשי הדת בממלכה. "סעודיה 2030" טומן בחובו פוטנציאל בלתי-מבוטל לשחיקת מעמדם לטובת אליטות כלכליות והובלת מהלכים העומדים בניגוד לעמדתם הדתית, כדוגמת הגדלת חלקן של הנשים בתוצר הלאומי. עם זאת, אנשי דת ממסדיים, כולל אלה המכהנים במועצת חכמי ההלכה העליונה ואפילו חכמי דת ממסדיים-למחצה, כדוגמת השיח' סלמאן אל-עודה (איש דת שהיה בעבר מתנגד המשטר) והשיח עאא'ד אל-קרני (איש דת שנודע כ"מחזיר בתשובה" של פעילי אל-קאעדה בממלכה), הביעו תמיכה נלהבת בתכנית.¹⁸ עם זאת ישנם גם יוצאי דופן. השיח' מוחמד אל-עריפי, הנחשב כיום לאוטוריטה דתית בסעודיה בפרט ובעולם הסוני בכלל, משליך את יהבו על אללה, ולא דווקא על הנסיך מוחמד בן סלמאן, שינתב את המיזם בדרך הנכונה, אשר עשוי להעיד על קורטוב של ביקורת כלפי המיזם: "אללה, הפוך את חזון סעודיה 2030 לכזה המביא כבוד ויקר לממלכה ולמקור ברכה לעמנו בכל מקום ומקום. שמור עלינו, אחד אותנו והיה לנו למשען".¹⁹ למותר לציין, כי במערכת היחסים העדינה השוררת בין אנשי הדת הממסדיים והממסדיים למחצה לבין השלטונות, ביקורת גלויה אינה באה בחשבון, כיוון שאנשי דת עדיין סמוכים במידה כזו או אחרת על שולחנם של השלטונות.

"חזון סעודיה 2030", מתוך חשבון הטוויטר של היוזמה

ישנם פרסומים רבים באנגלית המעידים על רצון השלטונות לפנות גם לאוזניים מערביות על מנת להציג להם את החזון הסעודי לעצמאות כלכלית וצבאית של הממלכה.

מעניין לציין שהשימוש הנרחב שעושים בני משפחת המלוכה במדיה החברתית מאפשר לנו, בין היתר, לחוש בדקויות היחסים בקרב בני המשפחה, לרבות במתח השורר בצמרת ההנהגה הסעודית. בקרב משפחת המלוכה ניכרה תמיכה רחבה ב"חזון סעודיה 2030" ובמהלכו של הנסיך מוחמד בן סלמאן. אלא שמעיון בחשבון הטוויטר של יורש העצר, הנסיך מוחמד בן נאיף, שלגביו גוברות ההערכות כי בשלב מסוים יתבקש לפנות את כסאו עבור היורש הבא בתור, קרי הנסיך מוחמד בן סלמאן, ניתן להבחין במתח בינו לבין האחרון. כך לדוגמה, מיד לאחר השקת המיזם כתב הנסיך מוחמד בן נאיף בטוויטר שלו דברים שהציגו את הנסיך מוחמד בן סלמאן כעוזרו, וממילא כזוטר ממנו: "אני מברך את המולדת ואת מקור עזרי, אחי ויד ימיני, מוחמד בן סלמאן על חזון שאפתני זה. מי ייתן ואללה ישמור על מלכנו ועל מולדתנו".

השיח הציבורי המתקיים במדיה החברתית באשר ל"חזון סעודיה 2030" פותח צוהר להבנת הלכי הרוח בתוככי החברה הסעודית. בניגוד למדיה המסורתית, הרשתות החברתיות ממחישות ש"חזון סעודיה 2030", הגם שמתקבל באהדה בקרב חלק מהציבור וההנהגה, נתפס הלכה למעשה בקרב חלקים אחרים כמקור לחשש. בכל החלטה שתתקבל ביחס למיזם, תאפשר המדיה החברתית לקבל תובנה לגבי הלכי הרוח בממלכה ובקרב גורמי הכוח שבה, וזאת בניגוד לעידנים בהם שלט המשטר בצורה מוחלטת באמצעי התקשורת. יש בכך גם משום ביטוי להתקדמות שחלה מצד המשטר הסעודי, המכיר בכוחו של השיח הרשתי ופועל לגיוס התמיכה הציבורית מתוכו.

”אני נוהג בין הקווים”: תרומת המדיה החברתית לשיפור תרבות הנהיגה באיראן

ד”ר רז צימט

בחודשים האחרונים מתנהל ברשתות החברתיות באיראן קמפיין לשינוי תרבות הנהיגה, אשר מעורר עניין רב וזוכה להיענות ציבורית רחבה. הקמפיין נועד להעלות את המודעות בקרב הנהגים לסכנות הכרוכות בחציית קווי הפרדה בכבישים, עבירה האחראית לכעשרה אחוזים מתאונות הדרכים באיראן. סגן מפקד משטרת התנועה האיראנית אמר לאחרונה כי בחלק מהכבישים המהירים המיועדים לשלושה נתיבים בלבד זורמת התנועה בחמישה מסלולים, והדבר משבש את התנועה ומגביר את הסיכון לתאונות דרכים.²¹ התעלמות הנהגים מחוקי הבטיחות נחשבת לאחד הגורמים המרכזיים לתאונות הדרכים באיראן, ששיעורן הוא מבין הגבוהים בעולם.²² קמפיין זה מהווה עדות נוספת לשימוש הגובר שעושה הציבור האיראני ברשתות החברתיות על מנת לקדם מאבקים אזרחיים בנושאים שונים. במקרים בהם עולים המאבקים בקנה אחד עם יעדי הממשל האיראני, כדוגמת הקמפיין הנוכחי, מתגייס הממשל לתמוך בהם, חרף הסתייגותו העקרונית מהמדיה החברתית.

פרסום ב”טלגרם” במסגרת קמפיין ”אני נוהג בין הקווים”

קמפיין ”אני נוהג בין הקווים” החל כיוזמה שהובילו מספר סטודנטים צעירים מטהראן בפברואר 2016. במסגרת הקמפיין, פתחו הצעירים חשבונות בטוויטר, באינסטגרם, בפייסבוק, ובטלגרם,²³ ובהם הפיצו תמונות וסרטונים המתעדים חציית קווי הפרדה לבנים על-ידי נהגים בכבישים הראשיים והעלאת פרסומות, איורים וקריקטורות אשר נועדו להגביר את המודעות לנהיגה בהתאם לחוק. הקמפיין שם דגש על היתרונות הטמונים בהקפדה על קווי הפרדה, ובהם: צמצום תאונות הדרכים, הקלה על העומס בכבישים, שיפור יעילות הנסיעה וקיצור הפקקים בכבישים המהירים.

סיאווש כשמירי, ממובילי הקמפיין, סיפר בריאיון שהעניק לאחרונה לסוכנות הידיעות האיראנית איסנ”א כי הרעיון המקורי של הקמפיין היה להדפיס ולהפיץ סטיקרים בין הנהגים. לבסוף, בהשפעת מספר חברים שהצטרפו ליוזמה, אף הם סטודנטים, הוחלט שהדרך היעילה ביותר להפצת המסר תהיה באמצעות הרשתות החברתיות. ואכן, זמן קצר לאחר השקתו, זלג הקמפיין מהזירה הווירטואלית אל הרחוב וסטיקרים עם הכיתוב ”אני נוהג בין הקווים” נראו על הכבישים. כשמירי ציין כי הקמפיין החל ללא סיוע ממשלתי או מימון חיצוני וכי הנהגים, אשר הושפעו מהקמפיין ברשת, נשמעו לקריאת יוזמיו והדפיסו באופן עצמאי את הסטיקרים הנושאים את סיסמת הקמפיין. לדבריו, התקבלו פניות גם מידוענים איראנים, שהביעו נכונות לסייע בקידום הקמפיין ללא כל תמורה.²⁴

היענות הציבור הייתה כה נרחבת עד כי משטרת התנועה של טהראן הודיעה בסוף אפריל על הצטרפות למיזם. מפקד משטרת התנועה במחוז הודיע כי סטיקרים הנושאים את סיסמת הקמפיין יודבקו גם על ניידות המשטרה. הוא שיבח את הקמפיין ואמר כי ניצול יכולות הציבור לצורך הדרכת אזרחים אחרים הוא האמצעי הטוב ביותר לשיפור תרבות הנהיגה. הוא הצביע על חשיבות הרשתות החברתיות בקידום

יוזמות מעין אלה ואמר כי גם המשטרה מסתייעת במדיה החברתית על מנת להגביר את המודעות לסוגיית הבטיחות בדרכים.²⁵

הקמפיין זכה לסיקור נרחב גם באמצעי התקשורת המסורתיים. כתבה שהתפרסמה באתר "תאבנאכ" התייחסה להצלחת הקמפיין בהגברת מודעות הנהגים לחוקי התנועה ובשינוי הרגלי הנהיגה. הכתבה הדגישה את יעילותו של הקמפיין על פני צעדי האכיפה הננקטים על-ידי המשטרה. בכתבה נטען שבעוד שהקנסות הכבדים שהטילה המשטרה על עברייני תנועה לא הצליחו לשכנעם לשנות את הרגלי הנהיגה הקלוקלים שלהם, דווקא הקמפיין מצליח להשיג תוצאות טובות.²⁶

התרחבות השימוש ברשתות החברתיות באיראן הפכה בשנים האחרונות את המדיה החברתית הזמינה ובעלת יכולת ההפצה המהירה לזירת פעילות מרכזית עבור סוגיות אזרחיות באופיין, לצד מאבקים חברתיים ופוליטיים. הקמפיין לשינוי תרבות הנהיגה באיראן הוא דוגמה טובה לכך ומצטרף לשורת מאבקים אזרחיים נוספים המתנהלים ברשתות, כדוגמת המאבק נגד יצרניות הרכב באיראן, העלאת המודעות לסוגיות איכות הסביבה והמאבק למען זכויות בעלי-החיים.²⁷ קמפיין זה משקף תודעה אזרחית גוברת ונכונות מצד אזרחים איראנים להתגייס למאבקים חברתיים במרחב הווירטואלי, אשר לעיתים קרובות זולגים אל הרחובות, ואף באים לידי ביטוי בחלק מן המקרים בהתארגנויות למחאה ציבורית פעילה.

¹ ערוץ היוטיוב של קבוצת "ילדי הרחוב": <https://www.youtube.com/channel/UCCFxfjNrwVKLbTFqvjjFG4Rg>

² <https://www.facebook.com/atfal.showar3/videos/275479652798191/>

³ <https://www.facebook.com/atfal.showar3/info/>

⁴ #الحريه_لاطفال_الشوارع

⁵ #الحريه_للضحكه

⁶ <https://www.facebook.com/-La-libertad-para-la-risa-Freedom-for-laughter-1730115837231224>

⁷ <https://twitter.com/HamzawyAmr/status/730028640608657408>; 10.5.16

⁸ https://www.facebook.com/hashtag/;_laطفال_شوارع

⁹ 12.5.16: <https://www.youtube.com/watch?v=if65LctCtY>

¹⁰ https://secure.avaaz.org/ar/petition/lslTt_lmSry_lfrj_n_D_fryq_Tfl_shwr_frjw_n_IDHk/?cYWIGkb

¹¹ 10.5.16: <https://www.facebook.com/elsharq.tv/videos/vb.376317755791884/1012189402204713/>

¹² ראו לדוגמה: מיכאל ברק, "איי טיראן וסנפיר בלב המחאה המקוונת", כרך 4, גיליון 4, אפריל 2016, עמ' 2-3.

http://dayan.org/he/sites/default/files/Beehive_2016_April_HEB.pdf

¹³ #عايز_انتفس: #مسجون_مخنوق

¹⁴ رؤية_السعودية_2030 #2030 - #saudivision2030; ראה הנתונים הסטטיסטיים:

http://www.bbc.com/arabic/blogs/2016/04/160426_saudi_vision_trend

¹⁵ "Full text of Saudi Arabia's Vision 2030", *Alarabiya*, 26 April, 2016.

<http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2016/04/26/Full-text-of-Saudi-Arabia-s-Vision-2030.html>

¹⁶ <https://twitter.com/qwarty93>

¹⁷ <https://twitter.com/life1992m>

¹⁸ <http://arabic.cnn.com/middleeast/2016/04/26/saudi-vision-2030-reactions-twitter>

¹⁹ <https://twitter.com/mohamadalarafe>

²⁰ :5.5.16 ; <https://twitter.com/saudivision2030>

²¹ <https://www.facebook.com/Saudi2030/photos/pb.604404266389271.-2207520000.1464001677./609204475909250/?type=3&theater>

²² "אני נוהג בין הקווים", **איסנ"א**, 16 באפריל, 2016.

²² "Iran comes top in the number of global road accident deaths", **BBC News**, 10 May, 2012.

²³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18023809> ; <https://m.facebook.com/khatcampaign> ; <https://twitter.com/khatcampaign> ; [instagram.com/khatcampaign](https://www.instagram.com/khatcampaign) ; <https://web.telegram.org/#/im?p=@khatcampaign> , 25 במאי, 2016

²⁴ "אני נוהג בין הקווים", **איסנ"א**, 16 באפריל, 2016.

²⁵ "המשטרה הצטרפה לקמפיין "אני נוהג בין הקווים", **תאבנאכ**, 24 באפריל, 2016.

²⁶ "ההאשטאג הזה הצליח במקום בו הקנסות של משטרת התנועה לא הצליחו", **תאבנאכ**, 21 באפריל, 2016.

²⁷ "חרם צרכנים נגד יצרניות הרכב האיראניות ברשתות החברתיות", ביהייב (השיח ברשתות החברתיות במזה"ת), כרך 3, גיליון 8-9, ספטמבר – אוקטובר 2015,

²⁷ "הרשתות החברתיות בשירות המאבק לזכויות בעלי החיים באיראן", ביהייב (השיח ברשתות החברתיות במזה"ת), כרך 3, גיליון 5, מאי 2015.

²⁷ הפייסבוק בשירות מאבקים אזרחיים באיראן", ביהייב (השיח ברשתות החברתיות במזה"ת), כרך 1, גיליון 4, דצמבר 2013

http://dayan.org/he/sites/default/files/Beehive_2015_SeptOct_HEB.pdf ;

http://dayan.org/he/sites/default/files/Beehive_2015_May_HEB.pdf ;

http://dayan.org/he/sites/default/files/Beehive_2013_Dec_HEB.pdf